

Voorwoord bij het toneelstuk ‘Eleonora van Gelre’ door M.L. Quack[1]

Geschreven door J.J. Cremer, 1872

Het handschrift is in bezit van de Koninklijke bibliotheek. Zeer waarschijnlijk is dit de kladversie van het voorwoord. Blijkbaar waren Quack en zijn uitgever niet gelukkig met deze tekst, want in druk is een kort neutrale aanbeveling van Cremer opgenomen. Uit alles blijkt dat Cremer niet onder de indruk was van het toneelstuk. Hij heeft het voorwoord geschreven omdat hij dat Quack ooit beloofd had. Quack was een oude vriend van Cremer die ook b.v. aanwezig was op zijn huwelijk.

Voorwoord zoals afgedrukt in Eleonora:

Mijn waarde Vriend!

Met de grootste blijdschap heb ik uw ELEONORA VAN GELRE *begroet.*

Wie de handen aan 't werk slaat om onze tooneelliteratuur met een oorspronkelijk stuk te verrijken, heeft zich alreeds den dank verworven van allen die belang stellen in den bloei van ons Nederlandsch tooneel.

Of de kritiek u wel zóóveel zal sparen als ik *het zou wenschen, 't is niet* zeker; *maar dat men uw eerste poging om een dergelijk tooneelstuk te leveren, als een zeer verdienstelijke zal roemen, dit vertrouwt, en wenscht van harte, uw u zeer toegenegen vriend:*

J. J. CREMER.

Den Haag.

Samenvatting: De hertog verneemt dat zijn vrouw Eleonora besmet zou zijn met melaatsheid. De brief is geschreven door Magio (de vermomming van Shaftershoon, de vroegere geliefde van

[1] Quack (Marinus Lambertus), geboren te Herveld 2 Sept. 1827, werd de opvolger van vader in de wijnhandel te Elst en beoefende tevens de letteren, schreef: Eerste Gedichten. Ernst en luim, 1869; Eleonore van Gelre, historisch drama, met een aanbevelend voorwoord van J.J. Cremer, 1872; De graaf van Rotsveld en zijn neven, 1875; Bloemen onder 't koren. Gedichten, 1885; De wraak van Snuf, 1887. Voorts gedichten, novellen enz., verspreid in jaarboekjes als Aurora, Geld. Volksalmanak; van het laatst genoemde jaarboek was hij redacteur met zijn broeder en gaf met hem een bundeltje verspreide novellen uit: Zoo zeden, zoo tijden, 1877.

Eleonora) en werd gebracht door Steenveld, die beiden onder een hoedje spelen. Steenveld is voor zijn medewerking veel goud beloofd. Magio heeft het plan Eleonora weer terug naar Engeland te nemen als zijn geliefde. Magio probeert de Hertog en zijn vrouw te scheiden door haar te beschuldigen van melaatsheid. Het plan mislukt en de hertog en hertogin worden herenigd. Maar Eleonora kiest voor een bestaan als kloosterling.

Oorspronkelijk manuscript:

Mijn waarde Quack

Gij wenscht dat ik uw eersteling op dramatisch gebied met een enkel woord bij t publiek zal inleiden.

Wanneer mijn oude Betuwsche vriend mij zoo iets vraagt dan weiger ik niet al mocht het publiek ons beiden ten slotte hartelijk uitlachen. Mij, omdat ik stout genoeg was de rol van beschermheer te spelen – deftig met een gestukadoorden hals, en den gouden rotting knop van mijn grootvader zaliger onder de kin; en U ….. omdat ge U door mij laat aandienen; gij, Betuwsche zanger, vol gevoel.

Maar nu, om gevolg te geven aan mijn belofte en toch een eerlijk vriend te blijven, dat is zoo gemakkelijk niet.

Heb ik U ooit gezegd te gelooven dat uw stuk, bij een opvoering fureur zou maken? Neen, tenzij gij misschien bedacht hadt … om de ontsluiering van Eleonora in het laatste bedrijf een weinig Fransch te doen plaats hebben?.

O, foei, wat hebt gij na die vraag – waarbij ik U een weinig ondeugend van terzij moet hebben aangezien, in ’t eerst zenuwachtig verrast zitten lachen! Uw: Wátblief!? Klonk even potsierlijk als later uw ongeveinsde verontwaardiging met de woorden: “als men zoo iets zou denken, en mijn stuk daartoe moest dienen dan smeet ik het heele ding nog liever in t vuur!” En weder zenuwachtig lachend: “Die scene fureur maken! Hêhêhê! En die melaatschheid op ’t tooneel! Ik meende immers dat de toeschouwers wel eens wat schuiverig konden worden en geloofde niet dat ze vooral in tijden van epidemie de voorstelling met onverdeeld genoegen zouden bijwonen. Verder mijn vriend, heb ik u mijn vrees te kennen gegeven dat gij zelf bij een mogelijke opvoering zoudt moeten toestemmen dat men wat te veel hoort praten en te weinig ziet handelen.

En dan mijn hoofdbezwaar tegen Uw conceptie. Den houding van den hertog tegen over zijn vrouw. T was immers wel wat onmogelijk en dat een tragiesch einde althans meer gewettigd zoudt zijn indien Magio Eleonora mede van ontrouw - b.v. een verboden omgang met Psuinius van Gent had beschuldigd. Door het ontblooten in leonores rechtvaardiging tegenover de edelen van haar hals zij het door ’t afwerpen van een digten zwarten sluier waaronder een wit kleed volgens de laatste hofmode.

Zoudt dan de hertog het bewijs van haar onkuischheid kunnen vinden, mogelijk wél. Had ik nog meer bedenkingen…. Maar ik zwijg er van want gij vindt toch wel dat ik dit begeerde voorwoord wat al te veel negatieve lof verkondig. Doch mijn brave vrind aan de eerlijkheid was ik de recapitulatie mijner grieven verplicht, maar gelooft mij, de verdienstelijke zij van uw arbeid wordt er niet door verdonkerd.

Ik hecht veel aan ’t oordeel van mijn andere ik: “mooi! zei ze toen ze uw manuscript had gelezen; wezenlijk interessant! En als mijn liefste zoo oordeelt terwijl ’t mijzelf had verrast, dat de dichter van Ernst en luim zulk een greep gedaan en zoo moedig en vast zijn eerste schrede op een hem geheel vreezend kunstpad had gezet dan vertrouw ik mijn vriend dat het publiek zich eveneens een

genoeglijk uur met de lezing van uw eersteling zal verschaffen en de kunstrechter – wees niet al te gerust op dat stuk – u althans den lof zullen geven dat gij een goede daad hebt verrigt met uw krachten te beproeven aan de opbouwing van ons Nederlandsch tooneel dat gij u den lust toewenschen om spoedig een nieuwen greep te doen uit de u zoo bekende Geldersche geschiedenis. En tevens dat men zich later verdringen zal om de weluitgevoerde stukken te gaan zien, van den gevierden tooneeldichter M.L. Quack.

En hiermede heb ik dan aan uw wensch voldaan.

Maar nu mijn vriend heb ik wederkeerig een verzoek. Luister ik wensch u bij deze gelegenheid de lezer van uw wraak die u wel/niet met den Utrechtschen hoogleeraar zullen verwarren maar aan wien ge tot heden nog onbekend waart als zoodanig voor te stellen. Gij weigert dit niet. Goed zoo: welnu verzoek dan uw uitgever om het juweeltje uit uw bundel Ernst en Luim hier onder te plaatsen op uitdrukkelijk verlangen van uw hartelijk toegenegen vriend J.J. Cremer.

Eleonora van Gelre[2]:

Eleonora van Engeland, hertogin van Gelre. Eleonora werd geboren op 8 juni 1318 op kasteel Woodstock (bij Oxford), vandaar dat zij ook wel 'Eleonora van Woodstock' heet. Zij was het derde kind en de oudste dochter van koning Eduard II van Engeland (1284-1327) en Isabella van Frankrijk (ca.1292-1358). Zij huwde in 1332 met graaf Reinald II van Gelre (ca. 1295-1343) en overleed op 22 april 1355 te Deventer.

Omstreeks 1343 was de verhouding tussen de echtelieden aanmerkelijk bekoeld. Het verhaal is eindeloos vaak beschreven, maar is slechts gebaseerd op één enkele authentieke bron uit Nedersaksen; alle bronnen van Nederlandse origine doen er het zwijgen toe. De Duitse dominicaan Hendrik van Herford was een welingelichte kroniekschrijver, die via zijn Nijmeegse confraters informatie zal hebben ontvangen. Het verhaal ging dat de echtelieden van elkaar vervreemd raakten, omdat hovelingen de hertog hadden verteld dat Eleonora aan lepra of melaatsheid leed. Toen dit gerucht haar ter ore kwam, wilde zij het ontzenuwen en toog met beide kinderen naar haar gemaal in Nijmegen. De hertogin begaf zich naar de Valkhofburcht, scheurde daar voor de ogen van het aanwezige gezelschap de kleren van haar lijf en toonde zo aan in blakende gezondheid te verkeren. Verwijzend naar de kinderen bezwoer zij een harmonieus leven te willen leiden, wat hun kinderen niet meer beschoren zou zijn. Het zouden immers profetische woorden blijken; beide broertjes zouden een burgeroorlog ontketenen. In hoeverre aan het roddelverhaal waarheid kleeft, is moeilijk vast te stellen. Reinald kreeg later spijt van zijn afstandelijk gedrag, maar voor hij het goed kon maken, stierf de dementerende hertog op 12 oktober 1343, een 25-jarige weduwe en twee minderjarige zonen achterlatend. De beide broers waren de laatste mannelijke telgen uit het grafelijk huis Wassenberg. Opvolger Reinald III was nog minderjarig en oefende het gezag uit via een regentschapsraad. Eleonora bekleedde de functie van regentes, totdat haar zoon na bijna twee jaar twaalf geworden was. Na oktober 1344 trok ze zich uit het openbare leven terug. Conform de afspraken die voor haar huwelijk waren vastgelegd, kreeg zij de hertogelijke domeinen rond Elst en de gehele Veluwe als weduwegoed. De hertogin-moeder noemde zich voortaan 'vrouwe van de Veluwe'. In die kwaliteit vaardigde zij oorkonden uit, stelde functionarissen aan en sloeg eigen munten.

Een catastrofale pestepidemie trok tijdens de winter van 1349/50 en de daaropvolgende zomer een dodelijk spoor door Gelre. De Zwarte Dood moet Gelres bevolking sterk hebben gereduceerd. In die

[2] Tekst afkomstig van het Biografisch woordenboek Gelderland.

dramatische omstandigheden brak er een burgeroorlog uit, die het hertogdom voor tientallen jaren zou ontwrichten. Voor de tijdgenoot was het de persoonlijke rivaliteit van de broers, de kwetsbare Reinald en de doortastende Eduard, die deze partijstrijd tussen 'Bronkhorsten' en Heeckerens' moest helpen verklaren. Beide kemphanen deinsden er niet voor terug de financiële middelen van hun moeder voor eigen doeleinden te gebruiken.

Eleonora heeft een onuitwisbare naam bij verschillende kloostergemeenschappen binnen en buiten het hertogdom Gelre. Zo ook wordt zij in menig kroniek gememoreerd. Ze zou betrokken zijn geweest bij de stichting van kloosters voor de kartuizers bij Arnhem alsmede voor de franciscaanse minderbroeders te Harderwijk en te Deventer. Reinald en Eleonora hebben in juli 1342 samen de kartuizervestiging Monnikhuizen in het leven geroepen. De op de stad georiënteerde bedelorde had al tijdens de 13de eeuw zijn eerste vestigingen in Gelderse steden van de grond gekregen. De feiten bevestigen de aan Eleonora toegeschreven initiatieven niet. Het Harderwijkse klooster bestond al ruim voor haar tijd en de Broerenkerk te Deventer dateert uit 1335. Zij zal beide kloosters rijkelijk hebben begunstigd. Zo heet het ook dat zij kostbare voorwerpen aan de Walburgiskerk te Arnhem schonk. Ze was van plan een clarissenklooster te stichten, waarvoor zij reeds in 1345 toestemming van de paus had gekregen. Het is er niet van gekomen. Tegen het einde van haar leven wilde zij bezoeken brengen aan alle clarissenkloosters in de buurt. Met haar duidelijke sympathie voor de franciscaanse richting had zij afstand genomen van de concurrerende bedelorde, de dominicanen, die zich in het Gelderse in Nijmegen en Zutphen gevestigd hadden en die negatieve berichten over haar verspreidden. De weduwe vertoefde tijdens de onrustige laatste jaren van haar leven te Deventer. Daar overleed zij op 22 april 1355 op 36-jarige leeftijd. Ze werd begraven in het noorderzijschip van de Broerenkerk, waar zich een eenvoudige grafsteen bevindt: slechts wapenschild en voornaam stonden erop blijkens een tekening van de inmiddels sterk afgesleten zerk.

Eleonora van Engeland, hertogin van Gelre, overleden in 1355 was de echtgenote van Reinoud II (overleden in 1343). Ze was de moeder van Eduard van Gelre. Volgens de overlevering werd zij door haar echtgenoot verstoten toen haar vader, Eduard ii van Engeland, zijn schulden aan hem niet kon betalen.

In de Minnebrieven verhaalt Multatuli haar levensgeschiedenis, waarvoor hij citeert uit Eduard van Gelre, een dichtstuk van J. van Lennep uit 1847 ('Hy [Van Lennep] zal er niet boos om worden, dat ik ditmaal wat van hém neem.').

www.jacobcremer.nl

Laatst bijgewerkt: 20 oktober 2026.